

**GENDEROVÁ SENZITIVITA PROGRAMŮ PRO SNIŽOVÁNÍ ŠKOD
ZPŮSOBENÝCH UŽÍVÁNÍM DROG U MLADÝCH LIDÍ
V SEVERNÍ MAKEDONII, SRBSKU A ČESKU**

KOMPARATIVNÍ ZPRÁVA

HOPS – Možnosti pro zdravý život Skopje

НАЦИОНАЛНА АГЕНЦИЈА
ЗА ЕВРОПСКИ ОБРАЗОВНИ
ПРОГРАМИ И МОБИЛНОСТ

Ко-финансирано од
Европска Унија

GBPYD
CREATING GENDER-BASED PROGRAMS
FOR YOUTH WHO USE DRUGS

ХОПС
ОПЦИИ ЗА ЗДРАВ ЖИВОТ СКОПЈЕ

Vydavatel: Sdružení HOPS – Možnosti pro zdravý život Skopje

Autor publikace: Vlatko Dekov

Jazyková korektura: Vesna Kostovska

Design: Pedja Radojevic

Citujte tuto publikaci následovně: Vlatko Dekov. Genderová senzitivita programů pro snižování škod způsobených užíváním drog u mladých lidí v Severní Makedonii, Srbsku a Česku, Sdružení HOPS – Možnosti pro zdravý život Skopje, 2025.

Zpráva je součástí projektu „Tvorba genderově zaměřených programů pro mladé lidi užívající drogy“, financovaného Evropskou unií (program ERASMUS+).

Tento projekt je financován Evropskou unií. Uvedené názory a stanoviska jsou výhradně názory autora a nemusí odrážet oficiální stanoviska Evropské unie ani Evropské výkonné agentury pro vzdělávání a kulturu (EACEA). Evropská unie ani EACEA nenesou odpovědnost za obsah této publikace.

Obsah

1. Úvod	3
2. Analýza politik	4
2.1 Severní Makedonie	7
2.2 Srbsko	8
2.3 Česko	9
2.4 Klíčové závěry:	10
3. Analýza terénního výzkumu: hlasy organizací	11
3.1 Severní Makedonie	11
3.1.1 Doporučení pro zlepšení genderové senzitivity	12
3.2 Srbsko	15
3.2.1 Doporučení	17
Doporučení v oblasti politiky.....	17
Doporučení na organizační úrovni	18
Doporučení na úrovni programu snižování škod	19
3.3 Česko	20
4. KLÍČOVÉ ZÁVĚRY	25

1. Úvod

Tato komparativní zpráva poskytuje přehled a srovnání tří národních analýz zaměřených na genderovou senzitivitu programů snižování škod, které realizují občanské organizace v Severní Makedonii, Srbsku a Česku. Tyto analýzy byly provedeny během roku 2025 podle stejné metodologie a hlavním cílem bylo identifikovat genderové bariéry, nedostatky a příležitosti v rámci stávajících programů snižování škod, se zvláštním zaměřením na potřeby a zkušenosti mladých lidí užívajících drogy, včetně osob s různou genderovou identitou a sexuální orientací.

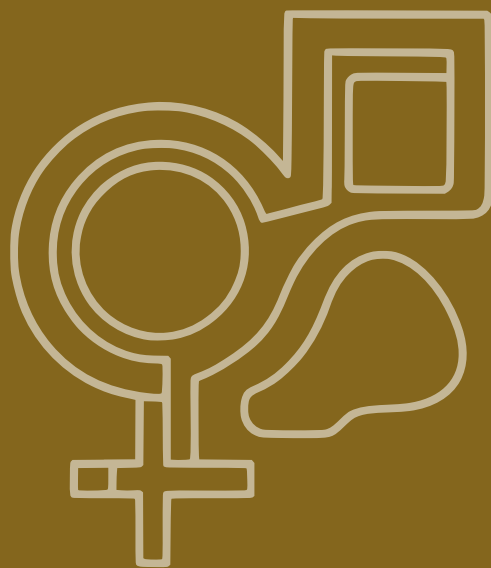
Bylo analyzováno, do jaké míry jsou služby genderově senzitivní, inkluzivní a přizpůsobené specifickým potřebám uživatelů, s ohledem na vliv genderových norem, identit a strukturálních nerovností v dostupnosti a kvalitě služeb. Analýzy zahrnují dva klíčové aspekty: analýzu existujících strategií a politik (desk research) a postřehy z terénu prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s organizacemi, které přímo pracují s marginalizovanými komunitami, zejména s osobami užívajícími drogy, sexuálními pracovníky, LGBT+ osobami a mladými lidmi.

Analýza programů a politik byla provedena s využitím Škály pro genderově odpovědné hodnocení (Gender Responsive Assessment Scale – GRAS)¹ Světové zdravotnické organizace (WHO), aby byla určena úroveň genderové senzitivity a identifikovány mezery.

Terénní výzkum zahrnoval polostrukturované rozhovory s manažerkami a manažery, koordinátorkami a koordinátory programů snižování škod, odbornicemi a odborníky z občanského sektoru, stejně jako s představiteli organizací pracujících s mladými lidmi užívajícími drogy. Dále byly organizovány fokusové skupiny s uživatelkami a uživateli služeb, rozdělené podle pohlaví — samostatně pro ženy a muže — s účastí osob z LGBT+ komunity, se zapojením mladých do 30 let.

Cílem této komparativní zprávy je identifikovat podobnosti, rozdíly, výzvy a možnosti pro zlepšení genderově odpovědných politik a praktik v těchto třech zemích.

¹ Světová zdravotnická organizace. (2011). Genderová integrace pro zdravotnické manažery: praktický přístup (Průvodce pro facilitátora a poznámky účastníka). Ženeva, Švýcarsko. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241501057> GRAS (Gender Responsive Assessment Scale) je nástroj s pěti úrovněmi, který pomáhá hodnotit, do jaké míry jsou politiky, programy a služby genderově odpovědné/responsivní. GRAS se používá k hodnocení integrace genderové perspektivy s cílem klasifikovat a zlepšovat dokumenty, programy a politiky v souladu s principem genderové odpovědnosti. Pomocí škály GRAS je možné systematicky posoudit, do jaké míry programy rozpoznávají a řeší potenciální genderovou nerovnost. Cílem je identifikovat úroveň, na které se programy nacházejí, a určit, jak je posunout směrem k vyšším, progresivním úrovním genderové odpovědnosti. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241501057>

2. Analýza politik

2.1 Severní Makedonie

Tato část zprávy se zaměřuje na analýzu relevantních národních strategických dokumentů souvisejících se snižováním škod a odpovědí na HIV, s cílem posoudit úroveň integrace genderové perspektivy. Analýza zahrnuje 6 klíčových dokumentů:

- **Národní strategie pro drogy Republiky Severní Makedonie 2021–2025**
- **Analýza kvality programů léčby**
- **Evaluační provádění Národní strategie pro drogy a Akčního plánu 2021–2023**
- **Akční plán pro realizaci Strategie pro drogy 2021–2023**
- **Národní strategie pro HIV 2025–2030 a**
- **Plán implementace HIV strategie pro období 2025–2027**

Na jedné straně existuje vysoká úroveň deklarativní připravenosti a povědomí o významu genderové perspektivy jak na institucionální úrovni (viditelné ve strategických dokumentech), tak mezi občanskými organizacemi. Strategické dokumenty týkající se drog a HIV rozpoznávají genderové a intersekční nerovnosti, a některé, například Návrh strategie pro HIV, obsahují silné genderově senzitivní a transformační prvky. Přestože je ve strategických dokumentech pro drogy a HIV jasně uznána důležitost genderu a věku, existuje hluboká propast mezi politickou vůlí a praktickou implementací. Národní strategie pro drogy 2021–2025 a Akční plán 2021–2023 vytvářejí důležité základy pro genderově senzitivní a intersekční přístup, avšak konkrétní opatření zůstávají do značné míry deklarativní. Oznamované programy pro ženy, mladé lidi, transgender osoby a starší osoby dosud nebyly realizovány, chybí genderově senzitivní standardy a indikátory a institucionální a finanční podpora je nedostatečná. Na druhé straně Návrh strategie pro HIV 2025–2030 a Implementační plán 2025–2027 vykazují vyšší úroveň integrace genderové perspektivy, intersekcionality a zaměření na marginalizované komunity, avšak vzhledem k tomu, že tyto dokumenty nebyly schváleny vládou, zůstávají bez praktické aplikace. Tento stav naznačuje, že navzdory důležitým posunům ve strategickém myšlení dosud nebyla dosažena zásadní transformace směrem k inkluzivním a spravedlivým službám.

Podle škály GRAS Světové zdravotnické organizace lze dojít k závěru, že Národní strategie pro drogy 2021–2025 a Akční plán pro drogy 2021–2023 jsou genderově senzitivní. Národní strategie pro HIV 2025–2030 a Implementační plán 2025–2027 vykazují vyšší úroveň integrace genderové perspektivy a jsou genderově specifické.

Analýza zbývajících dvou dokumentů (Analýza kvality programů léčby a Evaluační provádění Národní strategie pro drogy a Akčního plánu 2021–2023) byla spíše zaměřena na shromažďování informací o programech než na jejich hodnocení, protože se jedná o výzkumné či analytické dokumenty, nikoli strategické dokumenty, tedy dokumenty, které vytvářejí národní politiku.

2.2 Srbsko

Situace politik v oblasti snižování škod pro uživatele drog v Srbsku v roce 2025 se vyznačuje komplexní a fragmentovanou situací. V posledních deseti letech politiky relevantní pro užívání drog v Srbsku vykazovaly jasnou regresi – od snahy o multisektorový přístup až po úplné narušení institucionálního dialogu a vyloučení občanské společnosti z procesu tvorby strategií.

Dále je uvedena analýza relevantních dokumentů národního významu v oblasti drog, zdravotnictví, mládeže a genderové rovnosti s cílem posoudit, do jaké míry jsou genderové dimenze rozpoznávány a řešeny v rámci služeb snižování škod. Dokumenty byly analyzovány v souladu se škálou GRAS Světové zdravotnické organizace, která klasifikuje institucionální přístupy jako: genderově nerovné, genderově slepé, genderově senzitivní, genderově specifické nebo genderově transformační.

Dokument	Úroveň GRAS*	Odůvodnění
Národní strategie prevence zneužívání drog (2014–2021)	Genderově slepá	Strategie explicitně uznává snižování škod jako součást veřejného zdravotnického přístupu, avšak neobsahuje genderovou analýzu ani žádné ustanovení týkající se rozdílů v užívání drog, přístupu ke službám nebo specifických potřeb žen, transgender a nebinárních osob užívajících drogy. Neexistují žádné indikátory, které by umožňovaly sledování výsledků podle pohlaví.
Národní strategie (2018–2025) a doprovodný akční plán pro HIV/AIDS	Genderově senzitivní	Zahrnuje opatření proti diskriminaci a obsahuje obecné genderové pokyny, ale neobsahuje konkrétní aktivity pro snižování škod podle genderových skupin. Genderové rozdíly v přístupu jsou zpracovány pouze stručně a dokument neobsahuje specifická genderově transformační opatření v rámci služeb, ani indikátory rozdělené podle pohlaví, ani specifické služby pro ženy a transgender osoby užívající drogy
Strategie genderové rovnosti (2021–2030) (V části týkající se uživatelů drog a programu snižování škod)	Genderově senzitivní	Uznává diskriminaci, které jsou vystaveny ženy z marginalizovaných skupin, včetně uživatelů psychoaktivních látek (PAL). Neexistuje však žádné konkrétní opatření ani alokace rozpočtu zaměřené na integraci genderových aspektů do politik týkajících se drog a služeb snižování škod. Strategie představuje důležitý normativní krok směrem k uvědomění si genderové nerovnosti, ale není dostatečně operativní ani propojená s oblastmi veřejného zdraví a sociální ochrany v kontextu drog.
Národní strategie pro mládež (2023–2030) a doprovodný Akční plán (V části týkající se uživatelů drog a programu snižování škod)	Genderově slepá	Dokument rozpoznává zranitelné mladé lidi jako prioritní skupinu, ale neidentifikuje mladé uživatele drog jako zvláště zranitelnou skupinu. Neexistuje žádné explicitní propojení s politikou snižování škod ani identifikace genderových dimenzí v přístupu k mladým lidem užívajícím drogy. Strategie obsahuje deklarativní podporu genderové rovnosti, ale bez konkretizace v oblasti veřejného zdraví, prevence a léčby.
Zpráva o stavu drog v Srbsku (2022)	Genderově slepá	Obsahuje údaje o typech služeb a trendech, ale neobsahuje údaje rozdělené podle pohlaví ani se nezabývá specifiky situace žen či jiných uživatelských skupin. Genderové rozdíly v přístupu k programům snižování škod nejsou analyzovány a neexistují doporučení pro zlepšení genderové rovnosti v přístupu. Role organizací poskytujících služby ženám a mladým lidem není zohledněna a genderové aspekty nejsou systematicky začleněny.

Dokument	Úroveň GRAS*	Odůvodnění
Civil Society Monitoring of Harm Reduction in Europe – Serbia (2020)	Genderově senzitivní	Rozpoznává nedostatek údajů rozdělených podle pohlaví a zdůrazňuje důležitost inkluzivních a dostupných služeb pro ženy a mladé lidi. Uznává roli organizací poskytujících služby (OCD) jako klíčových aktérů v terénní práci s mladými uživateli drog a marginalizovanými skupinami, zároveň však poukazuje na to, že národní politika nepodporuje genderově odpovědné služby. Vzhledem k upozornění na potřebu změny dosahuje zpráva úrovně genderové senzitivity, i když nenabízí transformační mechanismy.
Genderově transformační služby pro snižování škod	Genderově transformační	Tento dokument není součástí národní politiky – používá se jako doporučení a reference, nikoli jako oficiální dokument Srbska, ale je klíčový pro porozumění směrnicím. Zpráva poskytuje příklady dobré praxe a standardy pro genderově transformační služby (např. služby přizpůsobené ženám, transgender osobám, bezpečné prostory, přístupy vedené vrstevníky). Ačkoli Srbsko není mezi vyzdvihovanými příklady, rámec, který zpráva nabízí, může sloužit jako nástroj pro zlepšení stávajících praktik.

2.3 Česko

Tato část analyzuje tři klíčové národní politické dokumenty, aby se zjistilo, do jaké míry je genderová senzitivita explicitně nebo implicitně integrována do jejich cílů, strategií a navrhovaných opatření týkajících se snižování rizik. Byly analyzovány následující dokumenty:

- 1. Akční plán politiky v oblasti závislostí České republiky (2023–2025)**
- 2. Národní strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním (2019–2027)**
- 3. Národní program pro HIV/AIDS (2023–2027)**

Akční plán politiky v oblasti závislostí České republiky (2023–2025) působí převážně genderově neutrálně. Chybí mu explicitní odkazy na „gender“, „ženy“, „LGBTI+“ nebo konkrétní genderově citlivá opatření. To naznačuje, že genderová perspektiva nemusí být v základní politice výslovně integrována, což může vést k uplatňování zobečtného přístupu, který opomíjí rozdílné dopady na různé genderové skupiny.

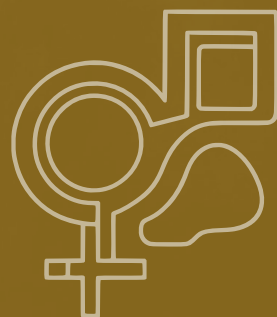
Národní strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním (2019–2027) je genderově vnímavá a výslovně uvádí potřebu „genderově citlivých programů“ v primární prevenci a programech zaměřených na „specifické populační skupiny“. To ukazuje na povědomí o genderových aspektech na úrovni politiky. Existuje také metodologie kulturně kompetentní péče pro klienty z řad LGBTI+ v sociálních službách, což představuje krok k uznání jejich specifických potřeb. Standardy služeb v oblasti závislostí sice gender výslovně nezmiňují, avšak jejich principy orientace na klienta a flexibility by měly umožňovat genderově citlivé přístupy.

Národní program řešení otázek souvisejících s HIV/AIDS v České republice (2023–2027) vykazuje nejvyšší úroveň genderové citlivosti a je výrazně genderově specifický. Explicitně identifikuje a řeší specifické potřeby, rizika a strategie relevantní pro různé genderově specifické a zranitelné populace, jako jsou muži mající sex s muži (MSM), těhotné ženy a sexuální pracovníci/pracovníci. Program poskytuje podrobné epidemiologické údaje rozlišené podle pohlaví a genderu a zdůrazňuje cílené intervence na základě epidemiologického profilu (např. rozšiřování dostupnosti PrEP pro MSM).

2.4 Klíčové závěry:

- Analýza ukazuje, že národní politiky všech tří zemí se převážně pohybují mezi úrovněmi GRAS 2 a GRAS 3.
- Existují izolované dobré politiky, které jsou genderově specifické a dosahují úrovně GRAS 4.
- Žádná země nemá národní politiky týkající se užívání drog, které by byly genderově transformační (GRAS 5).
- Občanské organizace jsou klíčové, ale bez stabilní institucionální podpory.
- Nedostatek genderově specifických služeb a systémové bariéry jsou společné výzvy.

Genderová senzitivita programů pro snižování škod způsobených užíváním drog
u mladých lidí v Severní Makedonii, Srbsku a Česku

3. Analýza terénního výzkumu: hlasy organizací

3.1 Severní Makedonie

Tato část shrnuje zjištění z terénního výzkumu provedeného prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů se čtyřmi organizacemi ze Skopje, jednou z Ohridu, jednou ze Strumice a jednou z Kavadarci, které realizují programy snižování škod v těchto městech, a navíc ve Struze a Gevgeliji. Cílem bylo porozumět jejich praktikám, překážkám a perspektivám týkajícím se genderové senzitivity v poskytovaných službách.

Všechny čtyři organizace hrají významnou roli na místní úrovni při poskytování podpory osobám užívajícím drogy a dalším marginalizovaným komunitám, přičemž některé z nich integrují i přístupy zaměřené na genderovou rovnost.

Organizace HOPS – Možnosti zdravého života ze Skopje realizuje programy snižování škod a rovněž program podpory a ochrany žen z marginalizovaných komunit, včetně sexuálních pracovníků, žen užívajících drogy, žen bez domova a žen vykonávajících alternativní tresty. Spravuje specializované Centrum pro ženy se specifickými sociálními problémy a je licencována k poskytování sociálních služeb v této oblasti.

Organizace Option Ohrid, působící v Ohridu a Struze, má programy jak pro osoby užívající drogy, tak pro sexuální pracovníky. Ve Strumici a Gevgeliji působí organizace Izbor, která má zavedené dlouhodobé programy pro osoby injektující drogy a pro sexuální pracovníky. V Kavadarci organizace Zona pracuje výhradně s osobami užívajícími drogy, avšak zaznamenává výrazný pokles kapacit a rozsahu služeb.

Společným rysem všech organizací je finanční nestabilita, nejisté zdroje financování a systémová rizika. Místo rozšiřování se jejich programy v posledních letech omezují pouze na terénní práci, což vážně ohrožuje udržitelnost a dostupnost klíčových služeb pro zranitelné skupiny.

Genderová senzitivita v návrhu a realizaci programů snižování škod se mezi organizacemi značně liší, přičemž míra integrace genderových aspektů je přímo spojena s jejich finančními a personálními kapacitami. Všechny zkoumané organizace si uvědomují, že ženy, LGBTI osoby a genderově nebinární lidé čelí specifickým formám zranitelnosti, avšak ne všechny mají možnost reagovat na tyto potřeby prostřednictvím vhodných, přizpůsobených programů.

Nejrozvinutějším příkladem v tomto ohledu je program v hlavním městě Skopje, který provozuje speciální Centrum pro ženy se specifickými sociálními problémy. Toto centrum nabízí integrované služby, od psychosociální a právní podpory po materiální pomoc, péči o děti a spolupráci s probačními službami, přičemž zajišťuje bezpečný prostor pro ženy užívající drogy, sexuální pracovníky, ženy bez domova nebo ženy čelící aktivním trestům. Tým zahrnuje ženy a LGBTI osoby, přičemž ženy tvoří významnou část klientů programů zaměřených na snižování škod a sexuální zdraví.

U ostatních organizací, ačkoli existuje genderová senzitivita na úrovni přístupu a povědomí, často není podpořena dostatečnými zdroji. Například v Ohridu a Struze, kde má tým školení v oblasti genderově citlivého přístupu, byly kvůli finančním škrtem zrušeny gynekologické služby a důraz je kladen na udržení základních služeb. Ve Strumici a Gevgeliji zahrnuje program pro sexuální pracovníky 70 % žen, což jej činí zásadně genderově citlivým, avšak i zde byly zrušeny služby, jako jsou gynekologické prohlídky, rodičovské poradenství a podpora samoživitelů. Personál byl zredukován a v programu pro osoby injektující drogy převažuje mužský tým.

Na základě použití GRAS škály² a provedené analýzy lze konstatovat, že programy snižování škod v Severní Makedonii se nacházejí mezi úrovní 3 (genderově senzitivní) a úrovní 4 (genderově specifické), s odchylkami v závislosti na organizaci a geografickém umístění. Obecný závěr je, že genderová perspektiva, i když je často uznávána a podporována na úrovni hodnot, je jen zřídka systematicky začleněna do služeb, protokolů a rozdělení zdrojů. Genderová senzitivita v těchto programech je vážně ohrožena chronickou finanční nestabilitou, snižováním týmů a obecně odchodem donorů. Místo rozvoje a rozšiřování se programy omezují na přežívání, což přímo ovlivňuje schopnost reagovat na složité, intersekční potřeby žen a dalších marginalizovaných skupin.

V části věnované organizačním praktikám a kapacitám výzkum ukazuje, že všechny dotázané organizace sbírají a analyzují data rozdělena podle pohlaví/genderu. To naznačuje základní povědomí o významu genderové dimenze ve službách, ale zároveň i omezené kapacity pro hlubší genderovou analýzu a evaluaci.

Nejrozvinutější praktiky v této oblasti zaznamenává organizace ze Skopje, která kromě základní desegregace zavedla i kategorii „jiné“ při registraci klientů a která příležitostně provádí genderově zaměřené hodnocení nebo výzkumy, v závislosti na dostupných možnostech. Organizace z Ohridu/Struze má podrobný systém sociálních anamnéz, který obsahuje i genderové informace, ale neprováděla samostatné genderové audity ani analýzy.

U ostatních dvou organizací, ačkoli jsou vedeny desegregované údaje, neexistují formalizovaná genderová hodnocení a informace o genderových aspektech jsou integrovány do interních zpráv pouze popisně.

Pokud jde o školení personálu, všechny organizace uvádějí, že jejich týmy absolvovaly školení v oblasti genderové senzitivity a inkluze LGBTI osob, avšak snižování počtu zaměstnanců omezuje přenos znalostí a kapacitu pro implementaci.

Některé občanské organizace vyvinuly specifické programy pro ženy a marginalizované skupiny, včetně bezpečných prostor, týmů s genderovou rozmanitostí a inovativních terénních přístupů.

Na druhou stranu téměř všechny tyto pozitivní praktiky zůstávají pouze na úrovni záměrů a izolovaných příkladů bez systémové podpory. Hlavní překážkou přechodu k genderově specifickým a transformačním službám je absence stabilního financování, strategického institucionálního partnerství a zavedených standardů. Programy, které byly zahájeny (zejména pro ženy a transgender osoby), se většinou nacházejí ve fázi přípravy nebo byly zrušeny z důvodu nedostatku zdrojů. Realizované aktivity nejsou dostatečné k transformaci stávajících služeb, které nadále zůstávají generalizované, nepřizpůsobené a zranitelné vůči snižování podpory.

Ačkoli významný počet organizací formálně rozpoznává genderové rozdíly a některé dokonce začínají služby přizpůsobovat, systémový nedostatek zdrojů, politické podpory a genderově citlivých standardů je omezuje v přechodu k plně genderově specifickému přístupu. Služby závisí spíše na entuziasmu a kreativitě týmů než na strukturální udržitelnosti.

Následně existuje riziko, že tato genderová senzitivita zůstane „uvězněna“ v deklaracích a hodnotových orientacích bez reálné implementace. Dokud instituce nezajistí dlouhodobou podporu a finanční stabilitu, genderová rovnost zůstane cílem pouze na papíře. Pro posun na vyšší úroveň GRAS škály (úroveň 4 a 5) je nutná strukturální transformace, která integruje genderová témata do návrhu, realizace a evaluace všech politik a služeb pro snižování rizik.

2 GRAS (Gender Responsiveness Assessment Scale) je analytická škála, která slouží k hodnocení míry začlenění genderové perspektivy v politikách, programech a službách. Skládá se z pěti úrovní:

(1) genderově nerovná,
(2) genderově slepá,
(3) genderově senzitivní,
(4) genderově specifická a
(5) genderově transformativní.

Škála umožňuje posoudit, zda a jak programy rozpoznávají, řeší nebo transformují genderové nerovnosti – od jejich úplného ignorování nebo posilování stereotypů (úroveň 1) až po aktivní zpochybňování genderových norem a podporu rovnosti (úroveň 5).

3.1.1 Doporučení pro zlepšení genderové senzitivity

Všechny dotázané organizace uvedly, že zlepšení genderové senzitivity a transformace programů pro snižování rizik nebude možné bez stabilní, dlouhodobé a strukturální finanční podpory. V kontextu současné nejistoty větší na z nich svou práci přizpůsobuje prostřednictvím nadšení, invencí a spolupráce, ale upozorňují na zřejmé systémové nedostatky, které jim brání zavádět podstatnější změny.

Klíčové kroky ke zvýšení genderové senzitivity:

- Stabilní financování je bez výjimky uvedeno jako první a nejdůležitější doporučení všech organizací.
- Otevření genderově senzitivních prostorů a služeb pro ženy, zejména pro ženy, které jsou zároveň uživatelky drog a sexuální pracovnice, a které mají specifické potřeby spojené s bezpečností, zdravotní péčí a péčí o děti.
- Posílení postavení žen, aby samostatně přistupovaly ke službám prostřednictvím podpůrných programů a prostřednictvím práce na změně společenských norem, které je omezují.
- Reformovat programy tak, aby zahrnovaly i jiné látky, nejen opiáty, aby bylo možné reagovat na potřeby mladých lidí, žen a nových skupin uživatelů.
- Zapojení osob z cílové skupiny (podle pohlaví, věku apod.) do terénní práce jako způsob budování důvěry a zvýšení dosažitelnosti služeb.
- Formální začlenění genderové perspektivy do plánování politik prostřednictvím spolupráce s institucemi a prosazování změn.

Druhy podpory potřebné pro organizace:

- Finanční podpora – nejen pro udržení stávajících programů, ale také pro jejich rozšíření, zlepšení podmínek a zaměstnání kvalifikovaného personálu.
- Odborný personál a další vzdělávání, včetně osvětlení znalostí o genderové rovnosti, zejména v kontextech zesílených anti-genderových narativů.
- Školení a vzdělávání pro místní komunitu s cílem snížit odpor, pocit studu a stigmatizaci, se kterými se uživatelé potýkají, zejména ženy.
- Mediální viditelnost a advokátní činnost jako způsob vytváření veřejné podpory pro přístup založený na právech a rovnosti.
- Bezplatná právní pomoc – která by měla být dostupná, efektivní a bez byrokratických překážek, aby umožnila přístup k právu těm nejvíce marginalizovaným.

Doporučení pro lepší služby pro marginalizované mladé osoby všech genderů:

- Formální vzdělávání a prevence, které podporují genderovou rovnost a tím budují kulturu porozumění a přijetí už od útlého věku.
- Rozvoj mladého týmu s genderovou citlivostí, který dokáže komunikovat s novými generacemi a nabídnout dostupné, bezpečné a inovativní služby.
- Podpora státního financování programů s výrazným politickým narativem, který uznává genderovou rovnost jako veřejnou hodnotu.

3.2 Srbsko

Občanské organizace (OO) v Srbsku hrají klíčovou roli při navrhování a realizaci programů snižování škod, zejména v práci s mladými lidmi, kteří užívají drogy. Jejich působení je však v průběhu let roztržité a nekoordinované. Tato situace je plně podmíněna nedostatkem kontinuálního, udržitelného, předvídatelného a finančně dostatečného systému podpory. To představuje jednu z hlavních překážek pro vyšší genderovou odpovědnost programů snižování škod.

Přestože existují dobré praxe, relevantní kapacity, významné výsledky a plány s potenciálem ke zlepšení, právě chronický nedostatek financí brání organizacím nejen udržovat základní služby, ale tím spíše je dále rozvíjet a rozšiřovat.

Pro osoby užívající drogy v Srbsku představují občanské organizace, jako jsou Prevent a Re Generacija, jediné relevantní a kontinuální poskytovatele služeb snižování škod. Tyto organizace fungují navzdory institucionální setrvačnosti a finanční závislosti na zahraničních dárcích a mají přímý dopad prostřednictvím vzdělávání profesionálů, výzkumu diskriminace, terénní vrstevnické práce, právní a poradenské podpory a mezinárodní spolupráce.

V podmínkách absence institucionální podpory spočívá obrovská zátěž zajišťování služeb a advokacie právě na těchto organizacích, které jsou jedinými nezávislými aktéry schopnými integrovat genderově senzitivní a na mládež zaměřené přístupy do praxe snižování škod.

Od roku 2004, zůstává sdružení **Prevent**³, z Nového Sadu ústřední občanskou organizací v Srbsku, která realizuje programy snižování škod, v současnosti v Bělehradě a Novém Sadu. Tyto programy zahrnují: azylová centra (pro osoby užívající drogy a pro sexuální pracovníce), mobilní terénní práci, vrstevnickou terénní práci (outreach), výměnu sterilního injekčního materiálu, distribuci kondomů, základních hygienických potřeb včetně menstruačních vložek, potravin, psychologické, sociální a právní poradenství, právní podporu, pomoc při vyřizování osobních dokladů, doprovod uživatelů do institucí, testování na HIV, hepatitidu C, sexuálně přenosné infekce a tuberkulózu, svépomocné skupiny, vzdělávání v životních dovednostech atd⁴.

Zvláště důležitou součástí práce organizace Prevent je integrovaný program pro sexuální pracovníce, který fungoval jako přístup ke snižování škod spojených s vícenásobnými riziky (užívání drog a sexwork). V rámci tohoto programu byly prováděny gynekologické prohlídky, dobrovolné a důvěrné poradenství a testování na HIV a syfilis, distribuce sterilního materiálu a vzdělávání o prevenci HIV a dalších infekcí. Útočiště pro sexuální pracovníce, které fungovalo v letech 2017–2018 s podporou projektu EU, zahrnovalo také workshopy pro rozvoj životních dovedností jako formu ekonomického posílení a distribuci potravin, hygienických potřeb, oblečení a obuvi, péči o osobní hygienu apod.

Prevent rovněž realizovala další programy pro marginalizované subpopulace uživatelů drog – mladé lidi, muže, kteří mají sex s muži (MSM), a zabývá se také výzkumem diskriminace, kampaněmi za její snižování, vzděláváním profesionálů (lékaři všeobecného lékařství, farmaceuti, pracovníci sociálních center, příslušníci policie, přestupkoví soudci, pedagogičtí pracovníci a členové dalších nevládních organizací) a lobbováním a veřejnou advokací.

Navzdory mimořádným úspěchům byl Prevent po odchodu velkých donorů v letech 2014–2015 nucen nahradit rozsáhlé integrované programy řadou fragmentovaných projektů financovaných prostřednictvím místních výzev. Služby přežily díky vytrvalosti, avšak jejich rozvoj je vážně omezen.

Organizace **Re Generacija**⁵ z Bělehradu se profiluje jako lídr v přístupech k harm reduction zaměřených na mladé lidi, kteří užívají nové psychoaktivní látky, zejména v kontextu nočního života, festivalů a městské klubové scény. Jejich aktivity zahrnují distribuci informací, šňupacích brček, zátkových špuntů do uší, poradenství ohledně bezpečnější konzumace, psychologickou podporu a edukaci uživatelů v reálném čase apod.

3 Prevent. (n.d.). Udruženje Prevent. Dostupné z: <https://prevent.co.rs/>

Prevent. (n.d.). Svatište – Udruženje Prevent. Dostupné z: <https://dropin.rs/udruzenje-prevent/>

4 Correlation – European Harm Reduction Network. (n.d.). NGO Re Generacija. Dostupné z: <https://correlation-net.org/member/ngo-re-generation>

SALTO-Youth. (n.d.). Udruženje Prevent (profil organizace). Dostupné z: <https://www.salto-youth.net/tools/otlas-partner-finding/organisation/udruzenje-prevent.9342>

5 Re Generacija. (n.d.). O nama [O nás]. Dostupné z: <https://www.regeneracija.org/about/>

Kromě přímého terénního kontaktu se Re Generacija zaměřuje také na výzkum a na rozvoj politik založených na důkazech. Publikovali pokyny pro zavádění testování látek, příručky pro prevenci, edukativní filmy a studie o roli sociální práce v přístupech k harm reduction.

Organizace byla nositelem i účastníkem řady domácích a mezinárodních výzkumných projektů, které se zabývaly tématy udržitelnosti programů harm reduction, dostupnosti zdravotních a sociálních služeb pro mladé uživatele drog, užívání psychoaktivních látek v kontextu nočního života a také postoji k legalizaci konopí. Své poznatky zveřejňovala prostřednictvím analýz, návrhů politik a případových studií a významně tak přispěla k datové základně v oblasti harm reduction v Srbsku i širším regionu.

Re Generacija byla aktivní také v oblasti vzdělávání – organizovala řadu školení pro profesionály (psychiatry, psychology, sociální pracovníky), včetně akreditovaného programu o genderově podmíněném násilí v kontextu užívání drog, certifikovaného Ministerstvem práce, veteránských a sociálních věcí. Školení byla určena také studentům a peer edukátorům a zahrnovala témata jako nové psychoaktivní látky, zodpovědné užívání alkoholu, harm reduction a prevence rizikového chování u mladých lidí z ohrožených skupin a mnoho dalších.

Genderová dimenze v oblasti harm reduction v Srbsku dosud není systematicky integrována do všech fází plánování a implementace programů, přestože některé nevládní organizace již řadu let rozvíjejí přístupy, které jsou genderově vnímavé a genderově odpovědné.

Účast mladých lidí s různými genderovými identitami a sexuální orientací na navrhování a realizaci programů harm reduction sice existuje, ale v praxi není systematicky zajištěna v rámci žádné z aktivních organizací.

Genderová témata nejsou plně integrována do návrhu a realizace služeb, avšak ve všech relevantních organizacích lze pozorovat významný pokrok v určitých oblastech – školeních, strategických dokumentech a politikách, stejně jako v nabídce služeb specificky zaměřených na genderově zranitelnosti uživatelů a uživatelek. Celkově však služby harm reduction stále nemají genderově transformativní design.

Sběr a využívání genderově rozlišených dat existuje, ale není dostatečně rozvinutý. Neziskové organizace shromažďují data rozdělená podle genderové identity a sexuální orientace v rámci svých programů. Tato data zahrnují podíly žen-uživatelek, trans žen, stejně jako MSM a dalších LGBTQI+ identit — avšak v reportech nejsou tato data důsledně genderově rozlišována. Evidence se využívá pro vykazování podle požadavků donorů a interně pro úpravu designu služeb, terénní práce a strategií přístupu k osobám s různými menšinovými genderovými identitami a sexuální orientací (např. distribuce ženských kondomů, lubrikantů, psychologická podpora, flexibilní pracovní doba).

Nicméně neexistuje rutinní organizační analýza trendů podle těchto parametrů ani jednotná databáze s genderovými indikátory, což ztěžuje dlouhodobé procesy evaluace a adaptace služeb. Neexistují výroční zprávy nebo analýzy trendů s genderově rozlišenými daty, což oslabuje institucionální učení a brání lepší reakci na potřeby zranitelných uživatelů a uživatelek.

Míra začlenění genderové perspektivy se výrazně liší mezi jednotlivými projekty ve všech třech organizacích a ve velké míře závisí na požadavcích donorů, přijatém projektovém rámci a rozsahu dostupných prostředků, zejména na těch určených na začleňování genderové perspektivy. Přestože všechny nevládní organizace poskytující služby harm reduction v Srbsku ve svých strategických dokumentech a hodnotových rámcích uznávají genderovou rovnost, genderovou odpovědnost a inkluzi jako základní principy svého působení, praktická implementace ukazuje škálu od genderově senzitivních až po genderově transformativní přístupy – přičemž transformativní přístupy jsou realizovány především v projektech, kde to výslovně umožnily donorské požadavky a finanční podpora.

3.2.1 Doporučení

Doporučení v oblasti politiky

- **Průběžné lobbování a prosazování dat rozdělených podle pohlaví** – prosazovat, aby všechny národní zprávy o drogách a veřejném zdraví byly povinně zveřejňovány s daty rozdělenými minimálně podle pohlaví, ale také podle genderu, věku, sexuální orientace a dalších relevantních kategorií.
- **Průběžné lobbování a prosazování účasti občanských organizací** – usilovat o institucionalizovanou účast občanských organizací ve pracovních skupinách a procesech tvorby politik s právem hlasovat.
- **Průběžné lobbování a prosazování sektorové strategie** – trvale prosazovat aktualizaci národní strategie prevence zneužívání drog s jasným začleněním principů a opatření pro snižování škod.
- **Lobbování a prosazování integrace snižování škod** ve všech relevantních národních strategiích (pro mládež, HIV/AIDS, strategie veřejného zdraví, rovnost žen a mužů) s participativním procesem tvorby a zapojením mladých lidí užívajících drogy.
- **Lobbování a prosazování začlenění genderové dimenze** do všech relevantních strategií a akčních plánů, s genderově rozdělenými indikátory a údaji podle věku, genderové identity a dalších relevantních kategorií.
- **Prioritní lobbování a prosazování institucionálního financování** občanských organizací a jejich služeb snižování škod prostřednictvím národního rozpočtu a místních akčních plánů.
- **Zastávání se dekriminalizace** držení malého množství drog pro osobní užití, s využitím důkazů a doporučení mezinárodních institucí (WHO, UNAIDS) a příkladů osvědčených postupů z regionu.
- **Lobbování a prosazování revize diskriminačních předpisů** a nařízení, zejména těch, která se týkají žen užívajících drogy, matek a sexuálních pracovníků.
- **Zastupování zdravotních práv ve věznicích**, včetně programů výměny jehel a kontinuální substituční opioidové terapie.
- **Senzibilizace rozhodovacích orgánů** prostřednictvím briefinků, studijních návštěv a veřejných debat o specifických potřebách zranitelných skupin.
- **Veřejné prosazování proti stigmatizaci** a diskriminaci žen, trans a nebinárních osob užívajících drogy, s využitím médií a kampaní k změně narativu o snižování rizik jako otázky veřejného zdraví.
- **Vytváření koalicí a sítí a připojování** k již existujícím za účelem posílení advokačních aktivit, s cílem zajistit větší vliv na politiky a dlouhodobý závazek k rozvoji genderově odpovědných politik týkajících se drog.
- **Vytvoření sítě spojenců** – identifikovat a zapojit neformální spojence ve státních institucích a mezi rozhodovateli, kteří mohou podpořit změny a programy pro snižování škod.
- **Využívání mezinárodních sítí a zpráv** (C-EHRN, EMCDDA) a regionální spolupráce k posílení argumentace a tlaku na domácí instituce.
- **Internacionalizace narativů** – vytvářet autentický příběh o existenci občanských organizací a prezentovat jej v mezinárodních médiích, sítích a konferencích za účelem posílení vnější podpory.
- **Využití diplomatických kanálů** – spolupracovat s ambasádami, mezinárodními misemi a zahraničními dárci za účelem neformálního tlaku na rozhodovací orgány.

Doporučení na organizační úrovni

- **Prioritně diverzifikovat zdroje financování**, zejména ty mimo granty, kombinací mezinárodních a menších lokálních grantů, komunitních darů, spolupráce s privátním sektorem, korporátní společenské odpovědnosti, kampaní pro hromadné financování (crowdfunding), příjmových aktivit apod.
- **Prioritně rozvíjet regionální a mezinárodní partnerství** – se organizacemi ze sektoru snižování škod, které jsou méně ohroženy nedostatkem finančních prostředků, s cílem zajistit přístup k finančním prostřednictvím společných projektů.
- **Prioritně rozvíjet neformální partnerství** s „mainstream“ nevládními organizacemi – začleňování komponent snižování škod do projektů jiných organizací (mládežnické, kulturní, sportovní).
- **Prioritně optimalizovat zdroje** prostřednictvím sdílení prostor, vybavení, personálu, logistiky a společných projektů s jinými nevládními organizacemi za účelem snížení nákladů.
- **Prioritně vypracovat strategii udržitelnosti organizace**, která zahrnuje diverzifikaci zdrojů financování, plán rozvoje partnerství a přizpůsobení programů změnám v politickém a finančním prostředí, s cílem dlouhodobě zachovat klíčové služby.
- **Sběr a analýza dat** rozdělených podle pohlaví, věku, genderové identity a dalších relevantních kategorií za účelem přizpůsobení programů a efektivnějšího lobbingu a zastupování.
- **Celkové začlenění genderové perspektivy do všech aspektů činnosti organizace** — od plánování a realizace programů až po interní politiky a postupy — pokračováním a zlepšováním již zahájených aktivit v této oblasti.
- **Zavedení interních protokolů na ochranu** uživatelů a uživatelek, politiky nulové tolerance vůči diskriminaci a mechanismů pro hlášení a řešení stížností.
- **Zvýšení viditelnosti** občanských organizací prostřednictvím přítomnosti na sociálních sítích, bezplatných digitálních nástrojů, veřejných kampaní a pozitivních příběhů o mladých uživatelích drog (LUD) za účelem snížení stigmatizace.
- **Posilování důvěry** v komunitě prostřednictvím transparentní komunikace, kontinuální přítomnosti v terénu a zapojení mladých uživatelů drog (LUD) do činnosti organizace.
- **Výměna znalostí a osvědčených postupů** prostřednictvím regionálních a mezinárodních sítí, mentorské podpory a bezplatných zdrojů.

Doporučení na úrovni programu pro snižování škod

- **Prioritně zachovat a rozvíjet základní služby** – kontinuálně zajišťovat výměnu sterilních pomůcek, testování na HIV/HCV, poradenství a další základní služby snižování škod.
- **Posílení spolupráce s vrstevníky (outreach)** – rozvíjet a podporovat modely distribuce materiálů a informací vedené vrstevníky, zejména ženám, mládeži a LGBTQI+ uživatelům, s minimálními náklady a sdílenými zdroji.
- **Posilování genderově senzitivních a genderově specifických přístupů** – zajistit zvláštní termíny, prostory a materiály pro ženy, trans a nebinární osoby a zaručit bezpečnost a inkluzivnost služeb.
- **Využívání neformálních a snadno dostupných komunikačních kanálů** – provozování uzavřených online skupin, chatových aplikací, hotline a telefonické podpory, zejména pro uživatele z odlehklých oblastí.
- **Nepřetržité posilování kapacit personálu** prostřednictvím pravidelného interního školení a peer-to-peer vzdělávání, založeného na genderově senzitivním, inkluzivním a trauma-informovaném přístupu, se zaměřením na skutečné situace z praxe.
- **Zapojení vrstevnických aktivistů a aktivistek** s různými genderovými identitami a sexuálními orientacemi do plánování a poskytování služeb, zejména v terénní práci.
- **Aktivace a udržování sítě dobrovolníků** a vrstevnických edukátorů a edukátorek s cílem zajistit kontinuitu a udržitelnost terénní práce.
- **Prevence a reakce na násilí** – školení personálu v rozpoznávání a reagování na genderově podmíněné násilí, s jasnými mechanismy pro předávání klientů na specializované služby.
- **Sledování a dokumentace výsledků** – vedení jednoduché, anonymní evidence o poskytovaných službách a prezentace dopadů programu dárcům a veřejnosti s cílem posílit advokacii a finanční udržitelnost.

3.3 Česko

Byly analyzovány programy snižování škod, které v Praze realizují organizace Drop In o.p.s., Progressive o.p.s. a organizace Prostor plus o.p.s. s kontaktním centrem ve městě Kolín.

Středisko prevence a léčby drogových závislostí Drop In

Nestátní nezisková organizace zaměřující se na poskytování zdravotnických služeb (zajišťovaných společností DROP IN, s.r.o.) a sociálních služeb (zajišťovaných organizací Drop In, o.p.s.) především uživatelům nealkoholových drog, jejich rodinám a blízkým. Již od svého vzniku v roce 1991 prosazuje racionální přístup k drogové problematice zaměřený na principy snižování škod (tzv. Harm reduction) a ochranu veřejného zdraví skrz služby Terénní program, Nízkoprahové středisko, Centrum následné péče, Centrum primární prevence, Tvoje Šance, Centrum metadonové substituce a Adiktologická a AT ambulance (včetně Psychiatrické ambulance).

Téma 1: Genderová responzivita při navrhování a realizaci programů

Identifikace pohlaví: Organizace rozlišuje pouze mezi biologickým pohlavím (muži a ženy). I když převaha žen v týmu je menší než dříve, stále přetrvává.

Omezený rozsah služeb pro ženy: Zaměřují se na specifické potřeby žen, ale jen ve velmi omezené míře (poskytování hygienických pomůcek, řešení potřeb souvisejících s krizovým ubytováním).

Nulový přístup k LGBTQ+: Organizace nemá žádný program nebo přístup pro mládež či dospělé z LGBTQ+ komunity a s touto klientelou se nesetkávají. Z toho vyplývá, že tento segment populace buď nevyhledává jejich služby, nebo není organizací vnímán.

Téma 2: Nedostatečné vzdělávání a metodika

Absence pravidelných školení: S výjimkou jednoho školení na trauma-citlivý přístup a jednorázového školení na pomoc ženám bez přístřeší, organizace neposkytuje specifické vzdělávání v oblasti genderových specifik.

Chybějící metodika: Přestože se v rozhovoru opakuje potřeba vytvářet metodiku, zatím žádná neexistuje. Aktuálně je vzdělávání spíše volbou jednotlivých pracovníků než systematickým přístupem.

Potenciál pro zlepšení: Respondent sám navrhuje, že by bylo vhodné sbírat zpětnou vazbu od klientů, aby bylo vzdělávání efektivnější. To ukazuje na uvědomění si mezer v praxi.

Téma 3: Překážky v přístupu k službám

Genderové rozdíly v potřebách: Respondent opakovaně poukazuje na to, že potřeby v oblasti hygieny, krizového ubytování a bydlení hlásí převážně ženy.

Zpětná vazba a data: Organizace sbírá data pouze na bázi pohlaví. Nejsou zjišťovány potřeby dalších skupin (jako je LGBTQ+ komunita), což může vést k neadekvátnímu pochopení širších potřeb.

Téma 4: Doporučení pro zlepšení genderové responzivity

Protože se data v čase příliš nemění, organizace nepociťuje potřebu zavádět organizační změny.

Organizace si je vědoma genderových rozdílů v potřebách svých klientů, zejména pokud jde o hygienu a bydlení. Nicméně, přístup k řešení těchto specifik je velmi omezený. Vzdělávání zaměstnanců je nesystematické, chybí mu komplexní metodika, a organizace se zdá být reaktivní spíše než proaktivní. Navzdory tomu, že respondent poukazuje na důležitost sbírání zpětné vazby od klientů, v současné době se data o specifických potřebách (mimo základní pohlaví) nezjišťují.

Tato organizace je na úrovni, která rozpoznává a zohledňuje genderové rozdíly. Její přístup však není dostatečně komplexní a nedělá nic pro aktivní změnu genderových nerovností.

Genderově slepá: Organizace není genderově slepá, protože rozlišuje mezi pohlavími (muži a ženy) a poskytuje specifické služby pro ženy (např. hygienické pomůcky).

Genderově citlivá: Tato úroveň je nejpřesnější. Respondent uvádí, že organizace vnímá genderové rozdíly v potřebách, jako je hygiena nebo bydlení, a dokonce organizuje aktivity speciálně pro ženy (Den pro ženy). Nicméně, přístup je spíše reaktivní, bez systematické metodiky. Organizace rozpoznává existenci problematiky, ale nemá mechanismy pro řešení širších genderových identit (LGBTQ+).

Důvod pro umístění: Organizace uznává rozdíly v potřebách a v praxi na ně reaguje, ale nedisponuje plnohodnotným strategickým plánem, školením ani audity, které by zajistily spravedlnost a inkluzi napříč všemi genderovými skupinami.

Progressive o. p. s.

Je nestátní neziskovou organizací realizující své programy na území hlavního města Prahy, která již od roku 2003 působí na poli prevence užívání návykových látek.

Posláním organizace Progressive je poskytovat kvalitní a odborné služby osobám ohroženým závislostí formou specifických a inovativních programů v oblasti harm reduction. Harm reduction jsou takové přístupy, které se zaměřují na snižování či minimalizování rizik u osob užívající návykové látky skrze služby Terénní program, Kontaktního centrum, Online poradenství, Adiktologická ambulance a case management, Nonstop automat, Comeback charity shop, Fixpoint a Party harm reduction.

Téma 1: Vnímané prioritní problémy, potřeby a překážky v přístupu z genderové perspektivy

Organizace si uvědomuje a do jisté míry zohledňuje genderové rozdíly, ale její přístup je spíše reaktivní a nekomplexní.

Dostupné služby a materiály: Poskytují se specifické materiály, jako jsou těhotenské testy a menstruační pomůcky pro ženy, ale jinak je služba primárně zaměřena na standardní harm reduction pro všechny.

Akce pro ženy: Z iniciativy zaměstnanců probíhají Dny pro ženy ve spolupráci s organizací "Jako doma", což ukazuje na uvědomění si specifických potřeb klientek.

Jazyk: Organizace se snaží implementovat inklusivní jazyk (např. používání "klientstvo" nebo "klient/ka").

Respondent však uvádí, že implementace narážela na počáteční potíže, což naznačuje, že toto téma není v organizaci běžně zažité.

Téma 2: Nedostatečné vzdělávání a metodika

Z rozhovoru jasně vyplývá, že genderová témata nejsou součástí systematické metodiky ani trvalého vzdělávání.

Jednorázová školení: Přestože proběhlo celoorganizační školení na LGBTQ+ problematiku, nejedná se o pravidelnou praxi. Vzdělávání na tato témata je spíše reaktivní odpovědí na podněty z terénu.

Osobní iniciativa: Citlivost a schopnost řešit genderově specifické problémy závisí především na osobní iniciativě a angažovanosti zaměstnanců. Respondent vidí v mladém týmu s osobními zájmy výhodu pro řešení těchto témat.

Chybějící data: Organizace nesbírá data o genderové identitě klientů nad rámec pohlaví (muž/žena), ačkoliv respondent tuší, že "nebinární" klienti existují. Důvodem sběru dat je hlavně plnění požadavků donátorů.

Téma 3: Překážky v přístupu k službám

Existuje několik překážek, se kterými se klienti potýkají a které souvisejí s genderem.

Obavy o bezpečnost: Ženy v partnerských vztazích s muži uživateli drog se často potýkají s partnerským násilím. Respondent popisuje situace, kdy muži brání ženám v kontaktu s terénními pracovníky, čímž omezují jejich přístup ke službám a zvyšují jejich pocit ohrožení.

Stigma a přístup ke službám: Klienti z LGBTI+ komunity nejsou organizací explicitně sledováni, což může ztížit řešení jejich specifických potřeb. Chybí specializované služby (např. azylové domy pro týrané ženy), které by byly bezpečnější než univerzální služby.

Téma 4: Doporučení pro zlepšení genderové responzivity

Vzdělávání a podpora: Je zásadní investovat do vzdělávání celého týmu, což by zvýšilo povědomí o genderových tématech a podpořilo citlivější přístup. K tomu je však zapotřebí finanční podpora.

Spolupráce: Důležitá je spolupráce s organizacemi, které se na genderové aspekty specializují (např. Jako doma, Prague Pride), aby se organizace naučila, jak tyto potřeby lépe řešit.

Genderově senzitivní: Organizace reaguje na potřeby žen poskytováním specifických materiálů a pořádáním akcí určených pro ženy. Kromě toho se z vlastní iniciativy snaží používat inkluzivní jazyk. Přijetí inkluzivního jazyka ukazuje, že organizace podniká konkrétní kroky na základě získaných poznatků.

Důvod hodnocení: Organizace je na vyšší úrovni než první dvě, ale stále ještě nedosahuje plně transformačního přístupu. Chybí strategický plán pro systémové změny, pravidelné revize a komplexní sběr dat o genderové identitě. Služby se zlepšují převážně na operativní úrovni, na základě aktuálních zkušeností, místo aby směřovaly k aktivnímu odstraňování genderových nerovností.

Prostor plus o.p.s.

Nestátní nezisková organizace, založena v roce 2003, poskytující své služby ve středočeském kraji a Praze. Poskytuje široké spektrum sociálních služeb. Provozuje dva nízkoprahové kluby pro děti a mládež do 26 let, v Kolíně a ve Zruči nad Sázavou, Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi v tíživých situacích v Kolíně a v Kutné Hoře, služba pro rodiče, kteří se v minulosti potýkali se závislostí. V rámci práce s drogově závislými lidmi a uživateli omamných a psychotropních látek v Kontaktním centru a terénním programu, Poradna pro závislosti, Sociální programy, Prostoru pro inkluzi, program PILOT, dvě Dětské skupiny Školku na hrázi a Školku v lese a pořádá jarní příměstský tábor a letní příměstské tábory v Kolíně.

Téma 1: Vnímané prioritní problémy, potřeby a překážky v přístupu z genderové perspektivy

Organizace se snaží řešit potřeby žen (hygienické potřeby, kosmetika, gynekologická péče) a i když si je vědoma specifických potřeb žen, její přístup k širší genderové rozmanitosti (trans, nebinární, LGBTI+) je výrazně omezený nebo neexistuje.

Téma 2: Nedostatečné vzdělávání a metodika

Základním problémem, který rozhovor odhaluje, je nedostatek systematické metodiky a vzdělávání v oblasti genderové citlivosti.

Chybějící školení: Až na jedno jednorázové školení o trauma-citlivém přístupu a občasná interní setkání, se zaměstnanci neúčastní školení zaměřených na genderové aspekty. Respondent se domnívá, že školení probíhají spíše v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež, nikoliv pro dospělého klientelu.

Osobní iniciativa: Přístup k diverzitě a citlivost závisí převážně na osobní iniciativě a citlivosti jednotlivých pracovníků. Respondentka se sama snaží používat inkluzivní jazyk, ale uvádí, že to není součástí oficiální metodiky.

Téma 3: Překážky v přístupu k službám

Bylo identifikováno několik překážek, se kterými se klienti potýkají na základě pohlaví.

Stydlivost mužů: Muži se často stydí mluvit o zdravotních problémech se zaměstnankyněmi, což může bránit včasnému řešení jejich problémů. Často vyhledávají zdravotní péči až na podnět partnerky.

Nedostatek oblečení: Existuje zřejmý rozdíl v dostupnosti oblečení, přičemž mužům je obtížnější najít vhodné oblečení než ženám.

Subjektivní vnímání: Muži mají tendenci častěji zneužívat služby a soutěžit o pozornost zaměstnanců, i když to může být dáno tím, že tvoří větší část klientů využívajících služby.

Téma 4: Doporučení pro zlepšení genderové responzivity

Vytváření metodologie: V budoucnu by organizace chtěla revidovat své metodologie a zavést jasné postupy, které budou zohledňovat genderovou senzitivitu.

Vzdělávání a výběr zaměstnanců: Důležitým krokem je pečlivý výběr zaměstnanců a zajištění jejich vzdělávání, aby mohli citlivě přistupovat k potřebám klientů bez ohledu na jejich genderovou identitu.

Podobně jako v předchozím případě je tato organizace vědoma genderových rozdílů a projevuje citlivost, ale chybí jí strukturovaná strategie pro komplexní řešení problematiky.

Genderově neutrální: Organizace není genderově neutrální, protože rozlišuje mezi biologickými pohlavími a poskytuje specifické služby pro ženy (např. vaginální tablety, kosmetické prostředky).

Genderově senzitivní: Tato úroveň nejlépe odráží situaci. Organizace si je vědoma specifických potřeb žen (zejména v oblasti hygieny a bydlení) a reaguje na ně. Problémem je nesystematické vzdělávání (pouze jednorázové školení), absence genderových revizí a nedostatečný přístup k údajům, které by odhalily potřeby nebinárních a trans osob.

Důvod hodnocení: Organizace sice rozpoznává překážky pro klienty (např. plachost u mužů, sexuální násilí), nemá však procesy pro systémové řešení těchto problémů. Aktivita a úpravy služeb jsou spíše výsledkem osobní iniciativy než organizované politiky.

Závěr

Všechny tři organizace se nacházejí na úrovni genderové senzitivity (gender-sensitive).

Žádná z nich není genderově neutrální, protože každá projevuje povědomí o genderových rozdílech a poskytuje alespoň základní služby pro ženy. Na druhou stranu žádná z nich nedosahuje úrovně genderově transformativního přístupu (gender-transformative), protože neřeší hluboké příčiny nerovnosti a nepřetváří své programy tak, aby měnily genderové normy a role

4. KLÍČOVÉ ZÁVĚRY

Genderová dimenze v programech snižování škod ve všech třech zemích – Severní Makedonii, Srbsku a Česku – stále není systematicky integrována do všech fází plánování a realizace programu, i když některé nevládní organizace již několik let vyvíjejí přístupy, které jsou genderově citlivé a odpovědné.

Účast mladých lidí s různými genderovými identitami a sexuálními orientacemi na navrhování a realizaci programů snižování škod je přítomná, ale není systematicky zajištěna v praxi žádné z aktivních organizací.

Genderové otázky nejsou plně integrovány do návrhu a realizace služeb, ale v určitých oblastech většina organizací dosáhla významného pokroku – školení, strategické dokumenty a politiky, nabídka služeb specificky zaměřená na genderové zranitelnosti klientů a klientek. Celkově však služby snižování škod nemají genderově transformativní design.

Sbírání a využívání genderově rozdělených dat existuje, ale není dostatečně rozvinuté. Nevládní organizace shromažďují data rozdělená podle genderové identity a sexuální orientace v rámci svých programů. Evidence se využívá pro reporting donorům podle jejich požadavků a interně pro přizpůsobení návrhu služeb, terénní práce, stejně jako strategií a přístupu k osobám s různými menšinovými genderovými identitami a sexuální orientací.

Ačkoli významný počet organizací formálně uznává genderové rozdíly a některé dokonce začínají služby přizpůsobovat, systémový nedostatek zdrojů, politické podpory a genderově citlivých standardů je omezuje v přechodu k plně genderově specifickému či transformativnímu přístupu. Služby závisí na nadšení a kreativitě týmů, nikoli na strukturální udržitelnosti.

Následně existuje riziko, že tato genderová senzitivita zůstane „uvězněná“ v deklaracích a hodnotových postojích bez reálné implementace. Dokud instituce nezajistí dlouhodobou podporu a finanční stabilitu, genderová rovnost zůstane cílem pouze na papíře. Pro posun na vyšší úroveň GRAS škály (úroveň 4 a 5) je nutná strukturální transformace, která integruje genderové otázky do návrhu, realizace i evaluace všech politik a programů snižování škod.

Genderová senzitivita programů pro snižování škod způsobených užíváním drog
u mladých lidí v Severní Makedonii, Srbsku a Česku

